

Het droge duinlandschap

ALBERT SALMAN

Het Nederlandse duinlandschap heeft in onze eeuw een ware gedaanteverwisseling ondergaan. Het natuurlijke evenwicht tussen vegetatie-ontwikkelingen en verstuivingsprocessen raakte uit balans door verdroging, duinvastlegging, bosaanplant en zure regen. Herstel van dit verstoorde evenwicht is echter mogelijk door een gericht beheer met verstuivingen en begrazing en door het naaldbos aan te pakken. Alleen hierdoor kunnen de Nederlandse duinen hun internationale faam weer waarmaken.

Op zonnige, droge en ont-kalkte duinhellingen kan het Duinroosje een waar bloementapijt vormen (foto: Albert Salman). Terugdringen van de vergrassing helpt de Kleine parelmoervlinder (foto: Aart Noordam).

De aanblik van de Nederlandse kust is sinds het ontstaan van de Oude Duinen verschillende malen veranderd. Er zijn perioden geweest van sterke bosontwikkeling, maar ook van grootschalige verstuivingen (bijvoorbeeld rond het ontstaan van de Jonge Duinen). Deze veranderingen zijn ten dele terug te voeren tot menselijke activiteiten en ten dele tot klimaatsfactoren. Na de vorming van de Jonge Duinen in de vroege Middeleeuwen is er waarschijnlijk eeuwenlang sprake geweest van een dynamisch evenwicht tussen stuivend duinoppervlak (4.000 ha), kruidenrijk duingrasland (6.000 ha), duinheide (5.000 ha),

duinstruwelen (5.000 ha) en duinbossen (3.000 ha). In deze oppervlakten zijn uiteraard steeds veranderingen opgetreden, mede als gevolg van menselijk gebruik van de duinen. De invloed van de mens was echter steeds vrij marginaal of leidde zelfs tot een verrijking van het duingebied, zoals bij het ontstaan van zeedorpenvegetaties rond vissersdorpen of bij het extensieve gebruik van de duinzoom voor de veeteelt.

Grassen en bomen

Sinds ongeveer 1900 zijn er veranderingen opgetreden van een totaal andere aard. De tot dan toe vaak op grote schaal toegepaste begrazing met vee was rond 1910 vrijwel overal uitgebannen en om de "schade" te herstellen belastte het Staatsbosbeheer (SBB) zich met de aanplant van bijna 6.000 ha naaldbos. Ook werden vrijwel alle stuivende duinen vastgelegd met grassen, takken, struiken en zelfs maaisel. Het ergst was de aanplant van een soort als de Noordse helm, die na aanplant vrijwel niet meer verdwijnt. Het Konijn tenslotte viel ten prooi aan jagers en ziekte (myxomatose). De vergrassing van het duingebied werd nog verergerd door de waterwinning en de zure regen, zodat we nu te maken hebben met meer dan 5.500 ha sterk vergraste duinen. Het oppervlak niet-verruigd duingrasland daalde van 6.000 ha tot ca. 4.000 ha; het stuivend duin zelfs van 4.000 ha tot maar 300 ha. Het vastleggingsbeleid is door sommige beheersinstaties heel lang volgehouden en daardoor een "doorslaand succes" gebleken. Recente aanplant van gras en dennen in Hollands Duin door Staatsbosbeheer bewijst, dat de vastleggingsdrang zichzelf nog altijd niet heeft overleefd, zelfs als er geen stuivend zand meer zichtbaar is. Hetzelfde geldt voor de nog altijd voortdurende konijnenjacht in de meeste gebieden. En dat terwijl we meer dan ooit een hoge konijnenstand nodig hebben om de effecten van de luchtverontreiniging tegen te gaan.

Waardevol

Hoewel de Nederlandse open duinen een stuk minder rijk en gevarieerd zijn dan een eeuw geleden, is de waarde in internationaal verband nog altijd hoog. Deze waarde is met name gelegen in de noordhellingvegetaties en de nog niet verruigde duingraslanden. Vooral in de kalkrijke duinen ten zuiden van Bergen zijn beide nog zeer soortenrijk. Op de nog niet verruigde noordhellingen komen tal van bijzondere plantesoorten voor zoals Maanvaren, Kleine ruit, Ruige scheefkelk, Grote wilde tijm, Kruisbladgentiaan, Hondskruid en Vleugeltjesbloem. Daarnaast kunnen we er ook soorten aantreffen die we van duinvalleien kennen, zoals Geelhartje, Krielparnassia en Stijve ogentroost. Van belang vanwege de rijkdom aan mossen en korstmossen zijn voorts de Duinroosvlakten. Al deze vegetaties zijn voor hun voortbestaan volledig afhankelijk van een hoge begrazingsdruk (door Konijnen).

Noorse fjordepaarden kunnen behulpzaam zijn bij het terugdringen van de vergrassing (foto: Piet Veel).

Interessante, niet-vergraste struik- en kraaiheidevegetaties vinden we met name op de Waddeneilanden, eveneens met tal van mossen en korstmossen. Niet zonder belang zijn ook een aantal struweelvegetaties, waaronder de aan de zee kant groeiende Vlierstruwelen en in de binnenduinen de rijke, gemengde struwelen van o.m. Duindoorn, Meidoorn, Kardinaalsmuts, Vuilboom en Zuurbes. Dergelijke struwelen zijn rijk aan planten, insecten en broedvogels.

Aparte aandacht tenslotte verdienen de rond de zeedorpen voorkomende vegetaties (bijv. rond Wijk aan Zee en Egmond), met soorten als Wondklaver, Nachtsilene, Oorsilene, Kegelsilene, Bitterkruid-bremraap en Blauwe bremraap; soorten die we ook wel eens op noordhellingen of duingraslanden kunnen aantreffen.

Begrazing

Het natuurbeheer in sommige duingebieden is er in toenemende mate op gericht om de vergrassing en struweelvorming plaatselijk tegen te gaan. De belangrijkste methoden hiervoor zijn plaggen, maaien, kappen en vooral begrazen. Vanwege het succes dat in de meeste gevallen met de inzet van grote grazers is geboekt, verdient dit in de toekomst een ruimere toepassing. Eén van de voordelen van de inzet van grote grazers is, dat hoge, dichte grasmaten (die ongeschikt zijn geworden voor Konijnen) kunnen worden "opengebrouwen", waarna Konijnen er weer vat op kunnen krijgen.

In de visie van de Stichting Duinbehoud wordt prioriteit gegeven aan begrazing door Konijnen, Reeën en Edelherten. Zo voorziet de Stichting Duinbehoud de herintroductie van Reeën in het Noordhollands Duinreservaat en in Berkeide-Meijndel en van Edelherten in Zuid-Kennemerland. Vanwege de negatieve effecten van de huidige luchtverontreiniging op de duinvegetaties (de duinen groeien dicht door het hoge voedselaanbod via de neerslag) zijn overgangsmatregelen echter noodzakelijk. Ideaal hiervoor is de integrale jaar- rond-begrazing door halfwilde grote grazers (bijv. IJslandse pony's, Schotse hooglanders of Fjordenpaarden). In gebieden waar intensievere begrazing kan worden toegelaten, kan evt. ook semi-agrarische begrazing worden toegepast; het gaat dan om seizoensbegrazing met inscharing van huisveerssen.

Stuivende duinen

Helaas biedt begrazing in de meeste gebieden op de lange termijn niet voldoende soelaas. Bovendien kunnen de kosten of de bij-effecten (bijv. vertrapping van sommige vegetaties) problemen opleveren. Het (tijdelijk) inzetten van grote grazers zal dan ook aangevuld moeten worden met het weer toelaten van verstuingen.

Een eikeboom in een natuurlijke duin heeft een grillig uiterlijk (foto: Ruth van Crevel).

Runderen kunnen worden ingezet om de kruidenrijke zeedorpenvegetaties in stand te houden (foto: Marc Janssen).

Het niet langer automatisch vastleggen van kaal zand of kleinschalige verstuingen is een maatregel die op de meeste plaatsen kan worden toegepast zonder dat hierdoor andere belangen worden geschaad. Het is een aantrekkelijke maatregel, omdat op eenvoudige wijze belangrijke natuurwinst behaald kan worden terwijl de beheerskosten afnemen. Verstuingen hebben enerzijds een bufferende werking ten aanzien van de zure regen (er komt kalkrijk zand naar boven) en anderzijds komt er dynamiek terug die leidt tot een meer gevarieerde plantengroei. In een stuivend duinlandschap zullen individuele helmpolletjes zich ook minder snel kunnen ontwikkelen tot soortenarme en oppervlaktedekkende helmvegetaties.

Soortenbescherming

Het is de bedoeling van de Stichting Duinbehoud om in de toekomst weer meer kansen te geven aan natuurlijke processen, zonder echter een aantal belangrijke plantensoorten in de waagschaal te stellen. Het gaat hier ondermeer om Hondskruid, Bleek schildzaad, Duinbergvlas, Gevlekt zonneroosje, Aardkastanje en Kruisbladgentiaan. In het beheer moet met deze soorten rekening worden gehouden.

Ook in een aantal andere gevallen kan de aandacht worden gericht op afzonderlijke soorten. Dit is het geval in gebieden met intensief medegebruik, zoals in het zeedorpenlandschap, in infiltratiegebieden en enkele naaldboutpercelen. In deze gebieden is de mate van natuurlijkheid gering en kan die, vanwege het medegebruik, nauwelijks worden verbeterd. Vandaar dat de aandacht hier noodgedwongen beperkt is tot het soortsnivo. De floristische waarde van deze gebieden kan, bij een goed beheer, hoog zijn.

Duinbossen

Er komen in de Nederlandse duinen bijna geen natuurlijk duinbossen meer voor. Vrijwel alles is aangeplant en het merendeel bestaat uit exoten (dennen, sparren, populieren, esdoorns, vogelkers). In de binnenduinen en in Voorne's Duin is de situatie

nog relatief gunstig.

Indien er perspectieven zijn voor min of meer natuurlijke bosontwikkeling, dient het kunstmatig beheer van deze bossen te worden gestaakt. Langdurige bestrijding van Esdoorn en Amerikaanse vogelkers kan vaak echter gewenst zijn.

Het grootste deel van het aangeplante naaldbos dient te worden omgevormd tot een meer natuurlijke duinbegroeiing. Dat kan door algehele veling en verwijdering van de strooisellaag, dan wel door omvorming tot loofbos via natuurtechnisch bosbeheer. Op plaatsen waar het naaldbos volledig wordt verwijderd, kunnen kruidenrijke vegetaties weer een kans krijgen. De naaldbossen die worden omgevormd tot loofbossen kunnen een belangrijke recreatieve functie krijgen.

Een klein deel van de huidige naaldbossen kan evt. gehandhaafd blijven vanuit een oogpunt van recreatie of het voorkomen van enkele zeldzame plantensoorten. Nieuwe aanplant van naaldbout is echter ongewenst.

Nieuw evenwicht

Een eeuw lang hebben door mensenhanden gestuurde vegetatieprocessen de overhand gehad op verstuingprocessen, hetgeen heeft geleid tot een "veroudering" van het duinlandschap. Hierin zijn pioniergemeenschappen en allerlei jonge duinmilieu steeds schaarser geworden. Die veroudering, maar ook de vergrassing en de verruiging kunnen alleen duurzaam worden bestreden door naar een nieuw evenwicht te streven. Stuifduinen, konijnen en evt. grotere grazers zijn hierin de sleutelfactoren. Ervaringen in het buitenland geven aan, dat er grote natuurwinst te boeken valt.